

KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA: A MEGVÁLTAKOZÁS IDŐSZAKA

[Megjelent: Nyíregyháza története I. Szerkesztette: Németh Péter. Nyíregyháza, 2010. 164–225.]

Nyíregyháza: mezővárosból örökváltott mezőváros

Még két évtizedig sem volt oppidum [mezőváros] a település, félszáz nyíregyházi máris újabb jogállás elnyerését fontolgatta. 1802-ben egy gyűlésen ugyanis elhatározták, hogy a vármegye követeinek ajánlkozásával **szabad királyi városi státuszért folyamodnak**, remélve az ezzel járó szélesebb jogoknak: az országgyűlésen való részvételnek, a kollektív nemességnek, a szabad bíróválasztásnak, a széles körű igazságszolgáltatási és kegyúri jogok gyakorlásának, a regálék kötöttségek nélküli kezelésének, az adókvetésnek, a statutumalkotásnak [jogszabályalkotás], a lakosfelvételnek, a szabad végrendelkezési és adásvételi jognak, az adó-, vám- és harmincadmentességnek, a tisztségviselők számadásaira és az árvákra való felügyelésnek, valamint a címerhasználatnak az elnyerését.

Az első (Dessewffyekkel kötött) örökváltás

[...] A szabad királyi városi cím elnyerésére azonban a szerződéses jobbágyközösségnek csak akkor lett volna esélye, ha megváltkozik mindkét [Dessewffy és Károlyi] földesurától. A megváltkozás tárgyában írt folyamodványban igyekeztek tervük mindenki számára előnyös voltát hangsúlyozni: a földesurak az eddigi jövedelmük tőkéjének megváltásért kapott összeget gyümölcsözőbb befektetésekre használhatják, a szabad királyi város nélküli Szabolcs megyében pedig lenne egy hely, amely fellendítené az ipart és a kereskedelmet. A kérvényt [...] a város gyűlésén aláíró 94 nyíregyházi azt remélte, hogy a földesurak a megváltkozás iránti kérelmüket elfogadják, és a nemsokára kezdődő országgyűlésen Nyíregyháza már megkaphatja a szabad királyi városi jogállást. [...]

Végül **1803. december 1-jén** a [...] városi küldöttség **megegyezett a [Dessewffy] családdal**, amely **320 ezer rénes forintért átadta földesúri jogait** a communitasnak [közösségnek]. [...] A családtagok nevében Dessewffy Sámuel által tett örökváltást a jázsói konvent 1804. március 1-jén hitelesítette. [...]

Az adásvételi szerződést Sáros vármegye ügyésze, Szakmári Dániel készítette és juttatta el az előljáróknak. A Károlyiakkal azonban nem sikerült hasonló egyezsége jutni, minthogy Károlyi József meghalt, özvegye pedig a nyíregyháziak megismételt kérésére 1805. június 12-i levelében azt válaszolta, hogy 400 000 forintért átengedi a királyi dézsmát is, de megtartja a városban a belső telkét a kúriával együtt, a határban pedig még két telket. A város ezen felül vállalja fel a kegyúri jogot, tartsa fenn a római katolikus templomot és az iskolákat. Minthogy ezeket a tetemes költségeket igénylő kívánságokat ráadásul a szolgálatmegváltásért a város által ajánlott 350 ezer forintot sem tudták teljesíteni a nyíregyháziak, **a Károlyiakkal nem kötöttek ekkor még örökváltás-szerződést** [...].

Elég **nagy terhet jelentett a Dessewffyeknek ígért összeg előteremtése**, hiszen sokkal több pénzre volt szükség, mint amennyi a közkasszában a regálék jövedelméből a városnak megmaradt, és bár a lakosok több mint fele megadóztatható ingatlannal bírt, rövid idő alatt nagy összeget ebből a forrásból sem remélhettek a merész terveket fontolgató előljárók. Ahhoz is nagy bátorság kellett, hogy az ismeretlen, törvényileg nem szabályozott, összegét tekintve pedig hatalmas és beláthatatlan terhet a nyíregyházi, főként szabad menetelű jobbágyokból álló közösség magára vállalja a XIX. század elején úgy, hogy még csak követendő minta sem sok volt. **Kölcsönt nyújtó bankok híján** a pénzforrás feltalálásához is széles körű kapcsolat és megfelelő referencia kellett, az eredmény pedig inkább rózsaszín ködben úszó remény lehetett, mint jól kipróbált valóság. A város igazgatása, gazdálkodása, valamint a lakosság anyagi tehetősége azonban megfelelő alapnak tűnt. A nagy tervbe belevágva a város vezetői a kockázatvállalás mellett bizonyára alaposan átgondolták a közösségi gazdálkodás egyenlegének mindkét oldalát, a kiadást és a bevételt is, és úgy látták, hogy a mérleg hosszú távon pozitív lehet. A

fontolgatás során mindenképpen szem előtt kellett tartaniuk, hogy a nagy összeg rövid idejű előteremtéséhez a **hosszú lejáratú, nagy kölcsönök mellett rövid lejáratúakat, ill. kis összegűeket is fel kell venni** – ezek kezelése, törlesztése pedig a gazdálkodás átszervezését, az igazgatási feladatok és tisztségek változását vonja maga után.

[...] A korabeli hitelviszonyok miatt a nagyszámú kölcsönfelvétel nagy próbatételt jelentett. Hitelintézet ekkor még nem volt, így **jogi és magánszemélyek kölcsöneire számíthattak** a nyíregyháziak. A városban és közvetlen környezetében azonban kevés olyan hitelező volt, aki ekkora összeget nélkülözhetett volna hosszabb időre, ezért főként a kézműipar és a kereskedelem révén módosabb felvidékieket és a legnagyobb városokban (Bécsben, Budán, Pesten) élő ismerősöket keresték fel írásban és személyesen a kölcsönszerzéssel megbízott deputátusok [küldöttségek]. [...]

Nyíregyháza hitelfelvételét minden bizonnyal megalapozott, jó piacra épülő szántóföldi gazdálkodása és piacépes pusztai állattenyésztése alapozta meg, de az sem elhanyagolható szempont, hogy tudták, kihez kell kölcsönért fordulni. **A XIX. században több száz hitelezője volt a városnak.** [...] 1804 és 1829 között majd egymillió forintnyi hitelt vett fel Nyíregyháza 66-6250 forint közötti összegekben. Ehhez igen széles körű kapcsolatrendszerre, illetve a rendszeres kamatfizetéshez és az ahhoz szükséges újabb és újabb hitelfelvételhez folyamatos kapcsolattartásra volt szükség.

[...] Nyíregyháza hitelképességének alapját a városi vagyon és a megváltkozás után szabadon kezelt és bérbe adott jövedelem adta, de erősítette az is, hogy a város elsődleges feladatának, becsületbeli ügynek tartotta a pontos törlesztést. A tőkék és a kamatok fizetéséhez szükséges pénzek megszerzéséhez a jövedelmeken túl igénybe vették az egyéb lehetőségeket is: földeket adtak árendába [bérletbe], igyekeztek behajtani a kintlévőségeiket stb. Ha ezek mind kevésnek bizonyultak, akkor pedig a „város szavának és hitelének fenntartása” érdekében újabb kölcsönöket vettek fel.

A kisebb **királyi haszonvételek** [...] közül az italmérés és kocsmáltatás, a húsmérés és mészárszéktartás, a malomtartás, valamint a vám és 1786 után a vásár jogából származó pénzek adták a közösség jövedelmének közel kétharmadát. [...]

A **legjövedelmezőbb** itt is, mint az országban a legtöbb helyen, a **bormérés, sörmérés-, főzés, ill. a szeszfőzés** volt. A regale bevételeknek jóval több, mint fele a **kocsmáltatásból** származott. A betelepülés évében még csak egy kocsmaház volt, ez azonban a lakosság számának növekedésével egyenes arányosan nőtt, és a XIX. sz. elején már fél tucat kocsmában borozhattak a mezőváros lakói. Az 1800-as években az electa communitas [nagy tanács/külső tanács] engedélyt adott a magánháznál történő italmérésre is, de kemény büntetéssel sújtotta azokat, akiket kurta korcsma tartásán kapott. A bérelt pusztákon álló csapszékeket, csárdákat is igyekezett a város külön szerződéssel saját kezelésébe vonni.

Az örökváltság összegét azonban csak ideiglenesen „pótolták” a kölcsönökkel, a felvállalt összeget a városnak kellett kigazdálkodnia, illetve a lakosoknak vagyonarányosan kifizetni. [...]

Az első örökváltsággal kapcsolatos anyagi tehertételt még növelte az is, hogy **Dessewffy Lajos** - elérve a nagykorúságot - **protestációt** [tiltakozást] **nyújtott be az örökváltság ellen.** A békés megegyezés érdekében Nyíregyháza 40 000 forintot fizetett még neki azért, hogy örökvallását megtegye. Nem sokkal később azonban **Dessewffy Mária jelentkezett hasonló igényekkel.** Vele 10 000 forintban egyeztek meg. [...]

Az örökösök követelése még nem ért itt véget. Minthogy 1811 -ben amikor egyötödére értékelték le a forgalomban lévő papírpénzt, Dessewffy Lajos újabb perrel fenyegette meg a várost mondván, hogy a kialkudott és kezéhez kapott 40 000 forint már csak 8 ezret ér, kéri tehát a maradék 32 ezret. A

nyíregyháziak a békeség kedvéért végül 1818 májusában 10 ezer bécsi értékű forintot ajánlottak neki 6 %-os kamattal.

A Dessewffy-féle örökváltság a város egész vezetésének struktúrájában változást kívánt. Az **örökválásban** ugyanis a **Dessewffyék lemondtak földesúri jogaikról** és azokat átengedték a communitasnak [közösségnek]. A néhány nemest leszámítva **jobbágyokból álló nyíregyháziak közössége ezáltal a Károlyiak birtokos társa lett**. Emiatt az előjárók feladatköre újabbakkal is bővült: így az örökváltság-szerződéssel kapcsolatos teendőkkel. Közülük kiemelendő a földesúri család tagjaival való kapcsolattartás, a nagykorúvá válók újabb igényeiről való egyezkedés, a fizetnivalók előteremtése és célba juttatása, valamint a szükséges hivatalos fórumokon való szerződések bemutatása és érvényesítése. [...]

A városi háztartás egyensúlyának meg tartására, illetve a megváltkozással járó kiadások fedezésére a pénzkezelést két kassza feladatává tették (adó- és váltságkassza), valamint szigorú takarékosági intézkedésekkel megszüntették a város feleslegessé vált kiadásait. Az igazságszolgáltatás folyamatossá tételére az egy személyű ítélkezés helyett 1806-ban felállították a főként tulajdonjogvitákban bíraskodó senatust.

A negyedik nagy feladatkör a város kommunális ügyeinek intézése lett, amelynek egy részét az 1822-től működő, ún. **városszépítő bizottság** felügyelte. A félig megváltkozott város azonban nemcsak jövedelmét igyekezett a racionalizálás és a folyamatos és fokozatos ellenőrzés által növelni, hanem ingó és ingatlan vagyonát is. Ennek is köszönhető, hogy 20 év múlva is hitelképesnek bizonyult, és a város másik felét is meg tudta váltani.

Az első örökváltság után még inkább fontossá vált, hogy a közösséget a legrátermettebbek vezessék, illetve a jövedelmeket megfelelő számú, képzettségű és meghatározott hatáskörrel ellátott tisztségviselői kar irányítsa. A magistratus választására az eddig különböző időpontokban tartott éves tisztújító üléseken került sor. [...]

Ekkor [1822-ben] úgy határoztak, hogy megneveznek 10-12 lakost, akikből a földesúr tisztje 5-6-ot candidál, és közülük választ majd egy **főbíró**t a város népe. [...]

1823-ban fontosnak tartották a jelölésre vonatkozóan rögzíteni, hogy egyrészt a hivatalban lévő bírák természetesen jelöltek, másrészt a 12 főt úgy kell a választott közönség tagjainak kiválasztani, hogy „vallásbeli tekintetekre” is figyelemmel legyenek. [...]

A választott közönség az örökváltságokig a földesuraktól árendált, vagy használatba kapott javakkal, azt követően pedig a város saját tulajdonába került jövedelemforrásokkal legjobb belátása szerint, szabadon gazdálkodhatott. E feladatok ellátására, a gazdálkodásban tevékenykedő tisztségviselők munkájának irányítására, összehangolására, ellenőrzésére 1818-ban a közönség 30 tagjából létrehozta egy operatív testületet, a **gazdálkodószéket**, amely a közönség utasítása szerint és ellenőrzése alatt dolgozott. [...]

A város bevételei közül a legjelentősebb részt a **kocsmáltatás** biztosította, így a haszonvételek kezelői közül ennek a kezelőit látták el a legrészletesebb hivatali utasítással, illetve a **borbírói**, majd **borinspector** tisztségekre választották a legtekintélyesebb polgárokat. [...]

A város jövedelmének védelmét, az ellenőrzés hatékonyságának fokozását szolgálta az is, hogy az egyes tisztségviselőktől, így a borbíráktól és -inspectoroktól is a XIX. század elejétől folyamatos, minden fontos részletkérdésre kiterjedő **írásbeli elszámolást követeltek meg**. A borvásárlásról, a kocsmárosoknak való borkiadásról, az elfogyott mennyiségről részletes jegyzőkönyvet kellett vezetni. Ennek alapján számolták ki ugyanis, hogy mennyi tiszta jövedelem illette a várost. [...]

Az italtvásárlásokat a választott közönség megbízásából a gazdálkodószék által kinevezett küldöttség, vagy egyedi megbízások alapján az inspector, a helyi borok esetében a borbírák végezték. Az italok felvásárlása után a választott közönség meghatározta a különböző fajták iccéinek árát. A további gazdálkodást az inspectorra bízta, aki miután végigkóstolta a beszállított hordó szilva- és rozspálinkákat, saját belátása szerint dönthetett, hogy megvásárolja-e a város számára, vagy visszaküldi. A jónak és megtarthatónak ítélteteket az ő jelenlétében akózták meg. Ezt követően az inspector saját pecsétjével látta el a hordókat, igazolva, hogy mindent rendben talált. A vásárolt italmennyiségről lajstromot készített, majd a pénzügyek rendezéséhez assignatiót adott ki.

A város pincéjében csak azok a hordók lehettek, amelyekről az inspector tudomással bírt, mint ahogy ő engedélyezhette a hordók máshol történő tárolását is. Fontos feladata volt még a kocsmák italokkal való ellátása. A borbírákkal és kocsmárosokkal minden hónap elején az elmúlt hónapban kimért italokra nézve kiverést kellett tartania. Erre a borbírák előre megtudakolták a kocsmárosoktól az általuk kimért, illetve a még kiverésre váró hordók számát. Ezután a hordók icceszámából kiszámolták, és a kocsmárosok könyvébe bejegyezték ajáruló summát. A kiszámolt mennyiségből levonták a kocsmáros részét (50 icce után 1 icce), valamint a borbírák keze alá adott seprű mennyiségét. Az így képződött összeg képezte az elszámolás alapját, amelyből az inspector kiszámolta a tőkét és a hasznot. [...]

Forgalmát tekintve a sörfogyasztás meg sem közelítette a borét, így a városi serház üzemeltetése nem volt nélkülözhetetlen a város számára. 1811-ben, amikor a sáfárok [...] javasolták, hogy zárják be a serházat, mert annyira felment az élet ára, hogy a ser- és pálinkafőzés nagyon megdrágult, a communitas helybenhagyta a bezárást. Később újra megindult a főzés, azonban 1821-ben leégett az épület. Bár két év múlva újraépítették, jövedelmezőség tekintetében továbbra sem vált jelentőssé.

Annál ígéretesebb volt a **vásárból befolyó jövedelem**, amit kezdetben a vásárbírák kezeltek, sőt önmaguk különíthették el az őket illető részt is. [...]

Malmok a XIX. század elején is épültek a városban: 1804-ben pl. Szokol Pál malmainál még egy kásamalom, 1805-ben az Ekés- vagy Szarvas-sziget vizeire épült új vízimalom, 1807-ben az alvégieknek építettek újat. 1823-ban az újpiacon két kerékre való szárazmalom, a Pazoni utca nyugati oldalán pedig egy egykeres malom készült el. A malommal kapcsolatos ügyeket továbbra is a **malombíró** intézte

[...] A **mészárszékek** üzemeltetői a helybeli mészárosok voltak. Munkájukat városi tisztségviselő, a **székgazda** felügyelte addig, míg a város árendába nem adta a székeket az azokat működtető mészárosmestereknek. [...]

A szék hússal való ellátásáról az **árendátor** gondoskodott. A szarvasmarhákat és juhokat elsősorban a városi lakosságtól kellett beszereznie. Csak akkor vehetett idegentől, ha helyben nem kapott megfelelő minőségű vagy mennyiségű árut. Szükség esetén a város magára vállalta a hús beszerzését, de ilyenkor a mészárosot 4 forint büntetéssel sújtották. Pénzbüntetést kellett fizetnie az árendátornak akkor is, ha az általa kimért hús nem volt friss, ha nem a város által hitelesített mértékekkel mért, ha nem tartotta be a vármegye által meghatározott limitációs árat, ha nem volt rend és tisztaság a székben, és ha a vásárlókkal nem illendően viselkedett. Az általa okozott kárt akár vagyonának elárverezésével is megtéríthette a város.

A **mészárosok** munkájának segítéséhez a város azzal járult hozzá, hogy engedélyezte a cselédek mellett vágólegények tartását. A mészárosok a felvásárolt állatokat a vágásig maguk tartották el. Ehhez a város külön legelőrészt biztosított számukra. A vágóhíd felépüléséig az állatok levágását a mészárosok saját házaiknál végezhették. [...]

Az első örökváltság és az azzal járó fizetési kötelezettségek szükségessé tették a pénzügyek kezelésének megreformálását is. A **perceptor** által végzett feladatot két részre osztották. Létrehozták egyrészt az adó- vagy közkasszát, amely a jövedelmeket is kezelve fizette az állami, megyei, földesúri kötelezettségeket, sőt a város belső kiadásait is innen fedezték, másrészt az új feladat, a váltság kifizetéséhez szükséges pénzforgalom lebonyolítására létrehozták a váltságpénztárat.

[...] a **rend fenntartását** pedig a „rendőrséget viselő **kapitányi hivatal**” látta el, amely 1833-ban átvette a vásárbíráktól is a piac ellenőrzését, sőt a vásári rend fenntartása mellett a határ rendjéért is felelt. A kapitány fő feladata a közrend és -biztonság feletti őrködés volt. A szállásokat és a határt vigyázó mezőbírák felügyelőjeként kötelessége volt a mezőbírákkal a rájuk vonatkozó városi határozatokat megismertetni és a mezőbírák által feljelentett rendbontókat megregulálni.

A belvárosi rendfenntartásban főként a piac, a kocsmák, boltok és mészárszékek környékének rendjét kellett biztosítani. Ügyelnie kellett a piaci árulóhelyek elrendezésére és rendjére, az árusokra és az áruk minőségére. A boltokban és kocsmákban a hiteles mérőedények használatát, a kimért italok és áruk minőségét és a nyitva tartást kellett ellenőriznie.

Belátása szerint büntetést is kiszabhatott a rend ellen vétőkre. Azt, hogy joga van a mészárszékek ellenőrzéséhez, a székárendások szerződéseiben is rögzítették. A „cserép- és téglagyárak is rend- és csendőri tekintetben a kapitány által megvizsgálandók” voltak.

A közrend megőrzésére **éjjeliőröket** és **strázsákat** fogadott a közönség, ezek irányítása is a kapitány feladata volt. Neki jelentett minden reggel az éjjeliőrök feljebbvalója, az őrhadnagy. Gyakran kellett intézkednie kocsmái verekedésnél, sőt a tiltott játékokban részt vevőket is szemmel tartotta.

A városban gyakran tomboló tűz megakadályozására statútum rendelkezett arról, hogy fakéményeket és zsúptetőt új házakra tenni már nem lehet. Ennek felügyeletét, illetve a határozat ellen cselekvők büntetését: a tető és kémény lerántását is a kapitány hatáskörébe utalták. [...]

Az igazgatás átalakulása mellett ebben az időszakban indult meg a **céhek kialakulása** is. A céhszervezet, amely a korábbi századokban lendítő ereje volt a városiasodásnak, Nyíregyháza újratelepítésének idején a nagy múltú kézműipari központokban már bomlásnak indult, de az új forma, a manufaktúra még nem hódított teret. A XIX. században így az új városképző tényező mindinkább a belkereskedelem lett, ami azonban feltételezte a kézművesek létét. A XVIII. századi újratelepítés során Nyíregyházára elsősorban a széles határból földet remélők jöttek. A régi lakosok, de a migránsok között is alig volt iparos. Majd csak az **1770-es évektől** indult meg a **kézművesek bevándorlása**, amikor a Felvidéken bezárkózó céhek miatt az Alföldön keresték megélhetésüket a céhből kiszorult mesterek és legények. Közülük sokan telepedtek le itt, ahol a négy országos vásár mellett a nagy lélekszámú állattenyésztő-földművelő közösség biztos belső piacot jelentett. A kézművesek számának a növekedésével szükségszerűvé vált a hagyományos érdekvédelmi szervezet, a céh megalakítása, amely elavulttá váló elemei ellenére is hozzájárult a helyi mezővárosi társadalom formálódásához. [...]

A **céhek** - többszöri kísérlet után - végül **1818**-ban alakulhattak meg. Ekkor 10 kézművescsoport kapott privilégiumot: a legnagyobb létszámban itt lévő **csizmadiák**, a szabók, a kalaposok, a szűcsök, a festők, a vargák, valamint közösen a kovácsok és kerékgyártók, az asztalosok, lakatosok és az üvegesek, valamint a szíjgyártók és kötélverők, illetve a kőművesek, ácsok és molnárok. A mészárosok 1825-ben, a gubások és takácsok 1839-ben nyertek kiváltságot. [...]

Nyíregyháza XIX. század első harmadában a megye kézművesipari központjává vált. A kézművesek úgy települhettek le Nyíregyházán, hogy megfogadták: élelmük módját mesterségükkel keresik. [...]

A megalakult **céhek élén fő- és alcéhmesterek** álltak. A főcéhmester őrizte a céh ládáját, aminek nála volt az egyik kulcsa, kezelte a céh vagyonát (erről tisztségének letételekor számot is kellett adnia), a céhszabályok szerint döntött a tagok vitás ügyeiben és évente négy alkalommal gyűlést hívott össze. Ezek közül a **vízkereszti** volt a **mesterválasztó** összejövetel, ahol a jelöltekből a céh tagsága a város előljáróinak jelenlétében döntött. A megválasztottak esküt tettek. [...]

A céhek, mint jól működő szervezetek részt vettek a város **közbiztonságának** megőrzésében is: főként a **tűzoltásban** volt jelentős szerepük, hiszen ők őrizték és üzemeltették az oltó berendezéseket. [...]

A városiasodást elősegítő céhek mellett hozzájárult az urbanizálódáshoz a városiasabb külső kialakítása is. [...] 1810-ben a perceptor feladatává tették, hogy ügyeljen arra, hogy a házak ne összevissza, hanem sorban legyenek, hogy a megfelelő helyeken sikátorokat nyissanak, a hosszú utcákat közökkel kössék össze, sőt, ha kell, akkor csinálják meg „a porták, utcák regulatioját”. Tűzrendészeti szempontokat is figyelembe véve igyekeztek biztosítani az éghető építményekhez való hozzáférést is. [...]

A biztos gazdasági alap tudatában a nyíregyháziak úgy gondolták, hogy mit sem ér az erőfeszítésük, ha a másik [Károlyiak] földesúrtól nem váltakoznak meg. [...]

A második (Károlyiakkal kötött) örökváltság

1823 nyarán az előljáróság arról értesült, hogy a **Károlyi család tagjai osztozkodni** kívánnak. [...]

A szeptember 6-án átadott kérvényt a Károlyi fivérek elfogadhatónak találták - annál is inkább, mivel lánytestvéreik kifizetéséhez pénzre volt szükségük. A [...] jószágigazgatóval folytatott tárgyalás eredményeként a **megváltkozás összegét 730 ezer bécsi értékű forintban** határozták meg. Ebből 200 ezret 1824-ben, az 530 ezret pedig a következő két évben kellett kifizetni [...]

A pénz előteremtéséhez - az előző váltságához hasonlóan - most is három forrásra alapozhatott Nyíregyháza: elsősorban a **városi bevételekre**, amelyek többnyire a regálékból és a lakosoknak termények, legeltetés alá kiadott földek béréből tevődtek össze. [...]

Másodsorban számolni lehetett a **lakosokra kivetendő újabb váltsággra** - vállalva, hogy ezt az összeget sokáig kölcsönökből kell majd pótolni, hiszen ekkor még az előző váltságot sem fizette ki mindenki. [...]

A 2094 lakos közül 514-en adóztak szőlő és kert után (közülük 184-en szállásföld után is). Házas gazdák 1490-en voltak, fél házzal bírók 318-an, egyharmad házzal 30-an, egynegyed házzal 4-en kerültek az összeírásba. 252 adózónak nem volt háza.

A lakosokkal nem csak vagyonuk arányában kellett számolni az örökváltság szerződés megkötésére készülő előljáróságnak, hanem azzal is, hogy a városban élő nemesekkel külön egyezséget kössön arról, hogy a földesúri jog a város közönségére száll, minthogy a város közönsége egy testnek tekintendő, a közjövödelmek közösek maradnak - ebbe olvadjon bele a nemesek malmának bevétele is - továbbá a nemesek a határban lévő föld után ezután is adózni fognak, a közterheket is viselik személyes előjogaik megtartása mellett. [...] Bár az egyezés nem született meg, a váltságszerződés most is, mint 1803-ban a város közönségének, nemeseknek és nem nemeseknek egyaránt adta át a földesúri jogokat.

A tárgyalás felgyorsításához leginkább mielőbbi hitelekre volt szükség. Az első fontos és sürgető feladatot annak a **110 ezer bécsi forintnak** az előteremtése jelentette, amellyel a város képviselői [...] **1824. szeptember 13-án** Szögyényi József királyi személynök előtt átadott a Károlyiak megbízottjának, [...] ezzel is megerősítve a megkötött egyezséget. Ezt követően kerülhetett sor a **birtokba iktatási ünnepségre 1824. október 26-án**. [...]

„Ezen teljes váltság emlékezetére a templomokban ünnepélyes isteni tiszteletek tartattak, a nép örömnepet ült s az evangélikus templom körül felállított mozsár ágyuk lövései hirdették az általános örömet”.

Ezután az erdőbe mentek, ahol Erdélyi János leszakított egy tölgyfagallyat és jelképesen ekként adta át az erdőt Benkő István főbírónak.

A megváltkozás után az **új jogállást megjelenítő pecsétje lett a városnak SIGILLUM L.[iber] OPPIDI NYÍREGYHÁZA 1825** körirattal. A pecsét külső peremén kalászimitáció. A korábbi szimbólumok csak részben maradtak meg a zárt pecsétképben, amelynek alján jobbra fekvő ekevas, fölötte nőalak, akinek bal oldalán egy, jobb oldalán két nyírfa látható, fölötte a korona, melynek keresztje átnyúlik a köriratba. A nőalak bal kezében lévő kalászkok és a szőlőfürt arra a tornyos templomot ábrázoló címerpajzsra hajlik, amire jobb kezével mutat. A templom tornyán és végén egy-egy kereszt van.

„Nyíregyháza megváltotta magát, még mielőtt az országgyűlés törvényesen engedélyezte az örökváltságot. Ezzel már akkor magasabb szintre emelkedett a mezővárosoknál, hiszen nem volt felettük földesúri hatalom, bár igazi várossá csak a rendezett tanácsú város jogállásának megszerzésével lett a település.” [...]

Ha a kölcsönök kamatait és az egyéb járulékos költségeket, valamint a város életének átszervezését igénylő kiadásokat is beleszámoljuk, akkor az első és második örökváltságra fizetettek közelítik a **kétmillió forintot**. [...]

Bár sok pénzt, időt és fáradságot igényelt a megváltkozás, a város földesúri jogokkal bírván nagy autonómiát, ítélezési szabadságot, gazdasági lehetőségeket kapott - *„Nyíregyházán láttam egész nagyságában az örökváltság eszméjét, magát tanúsítani”*- írta **Madách** is, de a nagy álmat mégsem tudták valóra váltani.

A szép reményekkel indult és nagy anyagi terhet jelentő megváltkozás után azonban **a történelmi-politikai helyzet már nem kedvezett ahhoz, hogy a település megkaphassa a szabad királyi városi címet**. Minthogy a megváltkozást törvény még ekkor nem szabályozta, az egyezség magánföldesúri szerződésnek számított, így **Nyíregyháza** hivatalos jogállása 1824 után sem változott, **továbbra is mezőváros maradt**. [...]

A polgárrá, **lakossá válás** a választott közönség tudtával és engedelmével történhetett. A befogadáshoz azonban a kérelmezőnek bizonyítania kellett, hogy a közösség hasznos tagja lesz: fel kellett mutatnia a mesterségét, tudományát bizonyító leveleket, de a három próba év alatti cselekedeteit, magaviseletét, jó erkölcsét is számba vették a kérelem elbírálásakor. A polgárjogot kérelmezni kellett. Azokat, akik kedvező albírálásban részesültek és lefizették a polgártaxát, sőt jótékonyági célokra pénzt is ajánlottak, a polgármester a városházán a hitletétel után kézfogással befogadta, majd bejegyezték nevüket a polgárok könyvébe. Minderről a város pecsétjével hitelesített polgárlevelet állítottak ki.

Lakosok lettek azok, akik benősültek, illetve azok, akiknek házuk volt. Nekik volt esélyük arra, hogy ha megfeleltek a polgárjog valamennyi feltételének, akkor polgárrá válhattak. [...]

A **rendfenntartásban**, a közigazgatási feladatok közhírré tételében segítették az előljárókat a tizedesek, a kisbírók és a hajdúk, akik napközben az előljárók által kiadott napi feladatokat végezték: értesítették a communitas által a széna- és szalmaszállításra kijelölt lakosokat, gondoskodtak arról, hogy a megszólítottak a munkára megjelenjenek. 1828-ban két hajdút csak azért kellett tartani, hogy a katonai épületekhez szükséges szekeres és gyalogos embereket kiállítsa. Országos vásárok idején a vásárbíróság munkáját két hajdú segítette.

A város éjszakai nyugalma conventionatus **éjjeliőrök** vigyázták. Tizenhatan őrködtek a település különböző részeiben, a templom tornyában és az 1830-as évektől ketten a városházán. A toronybeliek feladata az volt, hogy tudassák az óraütést, és ha valahol tüzet észleltek, akkor verjék félre a harangot. A többieknek leginkább a tolvajokat kellett vigyázni. Ha besurranót láttak, akkor tülköléssel adták a többiek tudtára a vétkes hollétét. [...]

Magyarországon a reformkor végén 52 szabad királyi, néhány kiváltságos város, valamint kb. 800 mezőváros, 13 765 falu, valamint 1204 puszta volt. **Nyíregyháza ebben a rangsorban a 38 kiváltságos város között szerepel. Szabolcsban** azonban szinte **vetélytárs nélkül első**, mert a megye 8 mezővárosa sem népességben, sem a kedvezményeket tekintve nem versenyezhetett vele. Egyedül „Nagykállónak van némi közigazgatási vonzata, a többieknek még ez sem. Se egy gimnázium, se egy kollégium, se egy manufaktúra, se egy bánya nem „ékesíti” ezt a régiót... [...]

Nyíregyháza számára a **központi szerepkör** kialakulásához egyéni sajátos fejlődése adta meg a lehetőséget. Az újratelepített közösség, amely harminc éven át leginkább a hegyaljai és a debreceni vásárokat látogatta, 1828-ra a környék fő gabonaelosztó országos vásárait tarthatta. Elsődleges piacközponttá válásában a jó terméseredményeket elérő mezőgazdasági tevékenysége mellett szerepe volt a kiemelkedően jó közlekedésföldrajzi helyzetének is, hiszen itt kereszteződött a megyét É-D és K-Ny irányban átszelő postaút, amihez több alsórendű út is csatlakozott, illetve a folyószabályozásig (1846) a Nyírség nyugati peremén haladt a szarvasmarhahajtó út is. [...]